

Огляд фонду музею старожитностей при Київському університеті св. Володимира

(науковий архів Інституту археології АН УРСР)

О. О. Франко

Відкриття Київського університету (1834 р.) було важливою подією у багатовіковій історії Києва. Одночасно при університеті засновано музей старожитностей та кабінет нумізматичних матеріалів (монц-кабінет)¹. Колекція археологічних матеріалів, які спочатку становили знахідки і рідкісні речі, поступово перетворилась в археологічний музей, що став базою для навчання студентів і давав матеріал для вивчення людського суспільства від кам'яного віку до часів Київської Русі.

За час існування музею відкладалися документи, листування, фотографії. Обсяг фонду становить 118 одиниць (з 1833 по 1933 р.). Це комплекс матеріалів, які в основному висвітлюють розвиток археологічної науки на Україні в дожовтневий період. Стан збереження документів задовільний. Матеріали описані, закаталогізовані, використовуються дослідниками. Документи фонду умовно можна віднести до таких розділів:

1) каталоги, описи, реєстри предметів і речей;

2) листування з різними товариствами, установами та окремими особами з питань придбання археологічних та нумізматичних колекцій;

3) матеріали III та XI археологічних з'їздів, які відбувалися в Києві;

4) документи, пов'язані з розкопками в Києві, Київській та Чернігівській губерніях;

5) фотоматеріали з'ярядь з каменю, металу та кераміки, художніх виробів.

¹ *Владимирский-Буданов М. Ф. История императорского университета св. Владимира. — Киев, 1884. — Т. I. — С. 1—63; Музей старожитностей при Київському університеті // НА ІА АН УРСР. — Ф. 13.*

У музеї було кілька каталогів та інвентарних книг, в яких наводилася характеристика експонатів музею, вказувалося місце їх виявлення, кількість, звідки та від кого надійшли. Судити про загальну кількість експонатів музею важко, оскільки інвентарні дані є не за весь час існування музею, а лише за певні відтинки часу.

Інвентарна книга надходжень за 1896—1902 рр. налічує 8642 найменування. Знахідки доповнені величезною колекцією М. Я. Тарновського, одержаною музеєм від нього в цей самий період². Речі надходять також від археологічних та архівних комісій, музеїв, міських управ, з розкопок В. В. Хвойки, колекцій і знахідок А. М. Раєвського, О. Я. Кониського, А. С. Роговича та ін.

Друга інвентарна книга значно менша, експонати описані в ній за вітринами із врахуванням історичних періодів та місцезнаходження. Тут матеріали з Франції, подаровані Сен-Жерменським музеєм, Польщі, Росії і найбільше — з України³.

Інвентарна книга антропологічного відділу музею за 1924—1925 рр. налічує 167 найменувань. Описуються розміри експонатів, їх фізичний стан, місце виявлення, коли і від кого вони надійшли (справа 95).

Як відомо, базою для створення Київського університету став Кременецький ліцей, деякі прилади були одержані з Віленського університету. У фонді зберігся перелік малюнків полотен та графічних робіт, переданих ліцеєм у Київський університет (справа 96). Сюди ж з Вільно надійшли гравірувальні прилади та устаткування, гіпсові античні зліпки (справа

² *Там же.* — Спр. 94.

³ *Там же.* — Спр. 94 а.

97). Копії документів про передачу, завірені і підписані, залишилися у фонді музею.

Крім цього, у фондах є реєстри колекцій, подарованих Ф. І. Кнауаром, А. Патером, М. Я. Тарновським, М. М. Фундуклеєм та ін. (справа 57, 60, 63, 66).

Як свідчать документи, в музеї була бібліотека, зберігалися рукописи деяких художніх творів.

Найкраще відчувається життя музею у листуванні. З 6 липня 1834 р. по 1 серпня 1835 р. через бібліотекаря П. Ярковського проводилося листування між університетом і тимчасовим училищним комітетом з приводу перевезення бібліотеки, кабінетів живопису, скульптури, літографії, муонц-кабінету, машин ліквідованого Віленського університету. Як видно з листування, одна частина бібліотеки та устаткування кабінетів надійшла до Київського та Харківського університетів, інша — до Віленської духовної та Медико-хірургічної академії і Другої Віленської гімназії. Листи дають уявлення про умови перевезення, кількість, назви книг, приладів та ін. (справа 43).

Журнал реєстрації листів П. Ярковського ще більше конкретизує процес прийому бібліотеки і навчальних приладів — він дає короткий зміст кожного вхідного і вихідного листа, характеристику машин, приладів (справа 44).

Величезне листування на кілька тисяч аркушів за період з 1834 по 1915 р. з правлінням, радою, бібліотекою університету, товариствами та приватними особами у справі придбання археологічних та нумізматичних колекцій (справа 45—55, 77, 79, 80).

Завідували кабінетами П. Ярковський (1834—1844 рр.), А. Красовський (1845—1852 рр.), Я. Волошинський (1853—1864 рр.), К. Ф. Страшкевич (1865—1868 рр.), В. С. Іконников (1868—1872 рр.), О. І. Лінниченко (1865—1870 рр.), В. Б. Антонович (1872—1900 рр.), Ю. А. Кулаковський (1901—1914 рр.).

1874 р. у Києві відбувався III Археологічний з'їзд. У фонді збереглися матеріали підготовчого комітету, листування з попечителем Київського учбового округу, з університетом, російськими та закордонними археологічними товариствами та окремими особами з приводу підготовки і проведення з'їзду, організації виставки слов'янських старожитностей, рецензування та публікації доповідей (справа 82—92).

До складу комітету ввійшли О. І. Селін, В. С. Іконников, О. І. Лінниченко П. А. Лашкар'єв, М. А. Рігельман, М. О. Тулов, П. П. Чубинський, М. І. Костома-

ров, Я. Ф. Головацький та ін. (справа 84/4, арк. 2). Вчений М. О. Максимович теж брав участь у підготовці з'їзду⁴.

Крім суто археологічних питань, з'їзд розглянув питання з етнографії стародавньої архітектури, мови та літератури (наприклад, про можливість видання нотних книг лаврського хору, архаїчні пережитки в північноукраїнській мові).

Документи вміщують відомості про підготовку й відкриття виставки, реставрування фресок у Кирилівському монастирі (справа 82, арк. 45), про проведення екскурсії для учасників з'їзду.

Цікавий лист з Чернівців, адресований М. А. Рігельману, про необхідність асигнувань для прибуття на з'їзд професора І. Бранка та композитора С. І. Воробкевича (справа 82, арк. 67, 68). Відомий чеський вчений О. Коллар, одержавши запрошення на з'їзд, повідомив про згоду взяти участь у його роботі (справа 82, арк. 193). Відгукнулись на запрошення зарубіжні архітектори С. Мілутінович та М. Валтрович, професор І. Ягич, бібліотекар музею в Белграді Стоян Новакович, румунський громадський діяч Д. А. Папазоглу, французький вчений Луї Леже, вітчизняні вчені і громадські діячі О. О. Гатцук, М. А. Рігельман, О. О. Шмідт, О. О. Русов, І. В. Помяловський, П. С. Єфименко, Ф. К. Вовк, О. Ф. Кістяковський, М. І. Семевський, А. І. Поль, А. Л. Скальковський, І. К. Айвазовський та ін. (справа 82, арк. 207—210).

Деякі вчені запропонували підготувати реферати: О. Ф. Кістяковський — з історії права, М. П. Драгоманов — з міфології, П. Г. Житецький — з філософії, М. П. Дашкевич — з історичної географії (справа 82, арк. 196). Листування, що стосується підготовки виставки дає відомості про ті речі, які були представлені учасникам з'їзду: археологічні знахідки, предмети культу, літописи, рукописи.

«Одесское общество истории и древностей» відправило на виставку знахідки з розкопок Херсонеса, Судака, рукописи з Олександрії в Єгипті, рукопис Г. Сквороди 1788 р., плани Афонської гори В. Барського, печатки, монети, медалі (справа 85, арк. 15). На виставку було представлено результати розкопок Десятинної церкви в Києві: дзвони, хрестики, мідний образ, а також шматок тиньку з грецьким написом (справа 85, арк. 34). Ягеллонський університет прислав альбом із зображенням експонатів археологічних музеїв Кракова, Познані і Галичини. Се-

⁴ Марков П. Г. М. О. Максимович — видатний історик XIX ст. — К., 1973. — С. 48.

ред них — мідні і бронзові речі, посуд, антропологічний матеріал (справа 85, арк. 35). Московське археологічне товариство представило знахідки з археологічних розкопок Московської, Мінської, Володимирської, Архангельської, Рязанської, Вітебської та інших губерній (справа 85, арк. 39—42)⁵. Загалом експонати на виставку надіслали майже 40 товариств, музеїв та колекціонерів (справа 85, арк. 52, 53).

Зберігся список депутатів від наукових товариств, організацій та іноземних представників: від Міністерства народної освіти Франції — Л. Леже, від Академії наук у Загребі — Ф. Рачкі, від археологічного товариства в Брюнні — Г. Рудик, від народного музею в Белграді — С. Новакович, від Пештського народного музею — Ф. Ф. Ромер, від народного Інституту Оссолінських — Е. Павлович, від Буковинської консисторії — М. Коморошан (справа 85, арк. 54, 55).

Зібрано матеріали, доповіді, прислані на з'їзд, програма, журнал реєстрації квитків, розісланих членам з'їзду, покажчик виставки (справа 86, 92). Деякі документи опубліковано⁶.

Менш повно представлені матеріали XI археологічного з'їзду, що відбувся 1899 р. також у Києві (листування підготовчого комітету, списки експонатів, додаток до каталога виставки)⁷. Тут же містився проект легенди археологічної карти для Стокгольмського археологічного конгресу 1874 р. (справа 93).

Окрему підгрупу становлять матеріали з історії стародавнього Києва: плани міста 1830 р. із позначеннями державних, громадських та приватних будівель (справа 13); план старого міста 1837 р. — вулиці Золотоворотська, Іринінська, Університетська та Михайлівський провулок, — (справа 14); план, профіль та фасад Золотих воріт, відкритих К. Лохвицьким 1832 р.⁸ (справи 5, 6), а також короткий опис їх, складений архітектором Н. П. Самоновим 1874 р. (справа 4). Останнім зроблено план Михайлівської церкви Видубецького

монастиря, збудованої 1088 р., на якому відзначено частини споруди, добувані за часів митрополита Петра Могили (справа 10). У фонді є план Іринінської церкви з кладовищем біля Дірової могили, виготовлений 1834 р. К. Лохвицьким, з якого видно, що церкву збудовано одночасно із Золотими воротами, та проект пам'ятника, який мав бути на місці зруйнованої Іринінської церкви, накреслений Н. П. Самоновим 1869 р. (справи 11, 12). Ряд документів фонду дають відомості про розкопки у Києві та Київській губернії, про виявлені тут окремі знахідки — план городища «Грубек» із зображенням валів, розріз печери біля Кирилівського монастиря, кам'яна баба з Любимівки тощо (справи 17—21).

Серед матеріалів фонду є план валів у Переяслав-Хмельницькому (справа 26), плани островів Хортиці, Городища та Старої Січі (із зображенням укріплень могил, землянок — справа 22).

Про археологічні дослідження в Чернігові (Чорна Могила поблизу Елеського монастиря) та Чернігівській губернії 1891 та 1894 рр. (Новозибківський та Сурозький повіти) відомості дають щоденники розкопок П. М. Єременка. Деякі знахідки з розкопок було передано до музею старожитностей при Київському університеті (справи 1, 2а, б, в, 3, 56).

Матеріали, що стосуються Херсонської губернії, вміщують опис колекції речей, виявлених під час розвідки М. Ф. Біляшівського на берегах Південного Бугу, результати розкопок поблизу с. Андріївки Єлисаветградського повіту, рукописна карта цього повіту, зображення кам'яних баб та розрізів могил у Херсонській, Катеринославській і Таврійській губерніях (справи 29, 30, 62, 73).

В окрему підгрупу можна віднести фотографії (637 шт.) із зображенням знахідок від кам'яного віку до XVII ст. (справи 99—114). Лише частина з них інвентаризована (справи 98, 102/77—150). Деякі фотографії підписані. Серед матеріалів — фотографії розкопок В. В. Хвойки на Кирилівській стоянці та розвідок на Флорівській горі у Києві, фото майдаників трипільської культури, старожитностей монастирів Югославії, Львова, антропологічних матеріалів.

Вивчення фонду Музею старожитностей при Київському університеті допомогло б значно розширити уявлення про початок та розвиток археології на Україні.

171; *Высоцкий С. А.* Отчет об археологических исследованиях Золотых ворот в Киеве // *НА ИА АН УССР.* — 1971/18а.— 90 с.; 1972/34.— 22 с.; 1973/22д.

⁵ *Археологический III съезд. Труды III археологического съезда в России, бывшего в Киеве в августе 1874 г. с рисунками в тексте и с отдельным атласом, заключающим в себе 25 таблиц.* — К., 1878. — Т. 1. — 361 с.

⁶ *Там же.* — 361 с.

⁷ *Каталог выставки XI археологического съезда в Киеве.* — К., 1899. — 192 с.

⁸ *Об открытии Лохвицким Ярославых Златых врат в Киеве* // *Журнал министерства внутренних дел.* — 1832. — № 7. — С. 76, 77; *Оглобин Н. Н.* К истории открытия Золотых ворот 1832—1833 // *Чтения в историческом обществе Нестора-летописца.* — 1891. — № 5. — С. 142—